

Kniha Kateřiny Nedbálkovéj *Spoutaná Rozkoř: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v řenské věznici* umožňuje nahliadnuť do sveta, ktorý väčšina z nás zostáva uzavretý, nedostupný a často i skrytý. Autorke sa podarilo v priebehu dlhodobého bádania v oblasti a temer ročného intenzívneho výskumu v teréne spoznať niektoré stránky väzenskej každodennosti a prítlaživu a zrozumiteľne sprostredkovať zistenia odborným (a som presvedčená, že nielen im) čitateľom a čitateľkám. Okrem mimoriadnej pútavosti textu, ktorú už od prvých stránok ocení pravdepodobne každý, kto sa pustí do čítania knihy, je však hodná pozornosti i z niekoľkých ďalších dôvodov. Tým prvým je samotný prístup k sociologickému poznávaniu a zaujímavo do popredia vystupujúca rola autorky vo výskumnom príbehu. Neustála reflexia vlastnej pozície, konania a premýšľania – i toho minulého – sprítomňuje autorku v opisovanom výskume a odhaľuje jeho dobrodružnosť, komplexnosť a namáhavosť. Zároveň poukazuje na zodpovednosť, s akou Kateřina Nedbálková volila každý krok a následne písala každú vetu adresovanú čitateľom. Ďalším dôvodom, pre ktorý považujem knihu *Spoutaná Rozkoř* za zvlášť zaujímavú, je spôsob, akým naplňa ambíciu ponúknuť viac než len poznatky nadobudnuté v priestore jednej konkrétnej väznice a v rozhovoroch s rozličnými aktérmi jej života. Autorka totiž obratne zasadzuje svoj výskum a analýzu do širšieho spoločenského – i spoločenskovedného – kontextu, a tým prekračuje hranice hustého opisu vybranej inštitúcie. Práve týmto dvom črtám knihy by som rada ďalej venovala pozornosť. Najprv však pár viet k samotnému obsahu.

Kniha *Spoutaná Rozkoř* je rozdelená do dvoch základných častí. Prvú, konceptuálnu časť nazvanú *Vězení jako totální a genderovaná instituce*, tvoria tri kapitoly venované histórii fenoménu väzenia, objasneniu pojmov „totálna“ a „genderovaná“ inštitúcia, ako aj konceptu „väzenských subkultúr žien“. (s. 15-49) Na prvých stránkach Kateřina Nedbálková predstavuje odlišnosť v pohľade na ženské a mužské (u)väzenie a trestnú činnosť a prostredníctvom stručného historického prehľadu poukazuje na zmeny, ale i kontinuitu v odbornom nazeraní na problematiku (najmä) ženských väzení. Základné teoretické a konceptuálne zakotvenie následne nachádza v práci Ervinga Goffmana *Asylums* (1961), odkiaľ pochádza i pojem „totálnej inštitúcie“ (s. 19), a u Joan Ackerovej (1992), prinášajúcej koncept „genderovanej organizácie“. (s. 26) Väzenie je mnohými autormi rozpoznávané ako miesto a praktiky usporiadané a hierarchizované okrem iného zvýznamňovaním genderu. Zároveň je však priestorom, v ktorom sa kategórie maskulinity a femininity ďalej (re)produkovujú. Otázky, ktoré viedli autorku v jej vlastnom výskume, sa zameriavajú práve na premenu či udržiavanie „genderovaného“ usporiadania života vo väzení ako vo zvláštnom prostredí, kde spolunažívajú výlučne muži či ženy. (s. 10)

Fungovanie kategórií mužského a ženského a genderu ako významnej a významotvornej odlišnosti Kateřina Nedbálková dôsledne skúma v prípade väznice pre ženy v *Podleší*. Samotnému výskumu a jeho výsledkom je venovaná druhá časť knihy nazvaná *Genderovanost subkultur ve vězení pro ženy*. V tejto časti sa jednak dozvedáme, ako je v poznávanej väznici organizovaný čas a priestor, ako sa v ňom vytvárajú a udržiavajú sociálne vzťahy v ich komplikovanej ne/vyváženosti, ale tiež ako je väzenie a jeho fungovanie prepojené so svetom „vonku“ – či už (obmedzenými a regulovanými) kontaktmi jednotlivcov alebo samotným zasadením väzenia do sveta (českej) spoločnosti. Stanovovanie (hierarchizovaných) vzťahov autorka sleduje jednak v prípade utvárania a udržiavania pozícií jednotlivčyň v širšej skupine, mapuje zdroje a spôsoby získavania prestíže a moci (prostredníctvom čierneho trhu, vlastníctva či schopnosti zaobstarat' si nedostatkový tovar, ale i využitím znalostí nadobudnutých okrem iného vzdelaním) a rozlišuje individuálne stratégie volené väzenkyňami na prečkanie vymedzeného času v neželanej a nevyvolenej komunite. Na druhej strane Nedbálková poznáva formovanie vzťahov priateľských a intímnych, ktoré – hoci neoddeliteľne od prvej sféry širších sociálnych vzťahov – vytvárajú dvojice žien. Ako fungujú a aké významy majú homosexuálne vzťahy a partnerstvá vo väznici, autorka opisuje v posledných kapitolách knihy a zaujímavo ich zasadzuje do výkladu celkového fungovania väzenia ako „totálnej“ a „genderovanej“ inštitúcie.

V druhej časti knihy tak autorka svojich čitateľov postupne zoznamuje s prostredím, do ktorého vstúpila a v ktorom hľadá odpovede na svoje otázky. Tieto odpovede sa k čitateľom dostávajú jednak v postupnom objasňovaní praktík a inštitúcií typických pre väzenie a spôsobov, akým si ich prisvojujú samotné aktérky (napríklad preznačenie voľnočasových aktivít či do/vzdelávacích kurzov na priestor pre nadväzovanie kontaktov s ostatnými ženami), jednak v podobe zhrnutia v závere. Druhá časť knihy ale autorka zároveň slúži k veľmi obratnému zasväteniu čitateľov do problematiky etnografického skúmania. Už pri výklade výskumnej stratégie je zrejmé, že nám umožní prejsť celú túto cestu s ňou, od zrodenia záujmu, definovania problematiky, hľadania prístupu do väznice, ťažkostí, neúspechov až k občasnému prehodnocovaniu vlastných krokov. Samotné zistenia vyplývajúce z analýzy materiálov podloženej teoretickým bádáním tak prichádzajú plynule a v jasnom prepojení s výkladom získavania poznatkov pri pobyte v prostredí väznice a v komunikácii s jej obyvateľkami a pracovníkmi/pracovníčkami. Súčasne sa tak problematika ukazuje v novom svetle, kniha je plná inšpirácií i ponaučení o tom, ako zrealizovať etnografický výskum, čomu sa vyhnúť, či na čo sa pripraviť. Je totiž okrem iného reflexívnou a podrobnou výpoveďou výskumníčky, ktorá neprestáva ani vo chvíľach uvedomovaného váhania odborne opisovať a posudzovať svoje kroky. Zvlášť výrazná je reflexia vlastného vzťahu k problematike,

ale najmä k ľuďom, ktorí majú autorke sprostredkovať jej lepšie pochopenie. Práve z výpovedí a záznamov z terénneho denníka, ktoré ukazujú autorkine pozastavenia sa nad vlastnou rolou „cudzinka“ vstupujúceho do inštitúcie, ktorá pre ňu nemá ani miesto, ani presné pravidlá, a nad vzťahmi, ktoré sa formujú medzi ňou a aktérmi poznávaného väzenského života (a postupne sa premieňajú), je zrejmä jej snaha o rešpekt voči „výskumným partnerom“.

Nedbáľková sa nesnaží vypovedať výlučne o konkrétnej väznici, ani o väzení v Českej republike všeobecne či o ženských väzniciach ako fenoméne. Svoje zistenia, naopak, neustále vzťahuje na širší spoločenský kontext, v ktorom sa odohráva život vo zvolenej väznici a v ktorom tiež prebieha jej vlastný výskum. Objavovanie každodennosti v *Podlesí* tak vypovedá zároveň o súčasnej českej spoločnosti. Do voľnočasových aktivít ponúkaných ženám „napravovaným“ pobytom vo väzení sa premietajú predstavy o prijateľnom a spoločensky všeobecne preferovanom napĺňaní kategórie „žena“, odlišovanie pozitívnych a negatívnych „sklonov“ ženských väzenkýň oproti väzňom-mužom opäť odráža majoritné predstavy o fungovaní genderovaného sveta. Kateřina Nedbáľková tiež vo svojej práci neraz načrtáva zo života svojich respondentiek viac, než sa vojde do obdobia ich pobytu vo väzení. Dotýka sa tak napríklad problematiky životného spôsobu a vzťahového zázemia, z ktorého trestané ženy prichádzajú a kam sa často vracajú, a objasňuje aj postavenie a fungovanie väzenia v širšom inštitucionálnom prostredí. Okrem tohto prepojenia poznávania vybranej väznice a českej súčasnosti je jej analýza opakovane zasadzovaná do kontextu spoločenskovedného skúmania, v ktorom sa pohybuje ako odborníčka. Vlastné zistenia konfrontuje s teoretickým zázemím nielen sociológie, ale i kriminológie a súčasne ich porovnáva so zisteniami iných výskumov v angloamerickom prostredí. Kateřine Nedbáľkovej sa teda podarilo previazať hustý etnografický opis so širším teoretickým poznaním a taktiež poukázať na pevné prepojenia priestoru a života, ktorý je od „bežnej každodennosti“ oddelený pravidlami i fyzickými bariérami, so spoločnosťou, do ktorej je zasadený. Zároveň sa jej podarilo napísať prácu, ktorej pútavosť je neobvyklá. Na prečítanie knihy mi totiž stačilo menej ako dvakrát spiatočná cesta rýchlikom z Brna do Bratislavy. Kniha sa tak na osobnom rebríčku pútavosti vlakového čítania ocitla v temer vyrovnanej súťaži s novelami Amélie Nothombovej v slovenskom preklade. A je to skutočne odborný text.

Slavomíra Ferenčuhová